

Binnengrachten van Utrecht

Route 5,5 km. Voor de GPS RouteYou versie, [klik hier](#).

Langs en in de omgeving van de grachten

1. We beginnen de wandeling aan de oostzijde van het Centraal Station, waar we een plein oversteken om het hooggelegen overdekte winkelcentrum Hoog Catharijne in te gaan. Dat verlaten we successievelijk links en rechts afslaand bij de straat Achter Clarenburg, om daar al snel linksaf te slaan. De straat Voor Clarenburg brengt ons dan naar een T-kruising met de Lange Elisabethstraat. We zijn dan terechtgekomen in het hart van het oude Utrechtse winkelcentrum. Daar zullen we de Lange Elisabethstraat links echter vrijwel direct weer achter ons laten om door de Bakkerstraat naar de opvallend bochtige centrale sectie van de Oude Gracht (Weerdzijde) te lopen.

2. Zoals haar naam al zegt is het de oudste binnengracht van het middeleeuwse Utrechtse centrum waarvan de inmiddels bereikte markante bocht een restant is van een rivierarm. Waarschijnlijk splitste er zich eeuwenlang de Vecht af van de Kromme Rijn-Oude Rijn. We gaan rechts de bocht volgen en vervolgens via de Stadhuisbrug oversteken. Aan de overzijde ervan overdekt een plein een wed dat de omgeving van de diepliggende gracht verbindt met een erlangs aanwezige werfkade. Het geopad slaat er rechtsaf om ons te laten kennismaken met de flauwbochtige centrale sectie van de Oude Gracht. Daar liggen de straten die de gracht begeleiden vooral aan de overzijde op enige afstand ervan waardoor tussen die straten en de gracht ook ruimte was voor woningbouw. Die daar al snel ook voor werd gebruikt wat verklaart dat de flauwbochtige centrale sectie op veel plaatsen door de achterkanten van gevels wordt geflankeerd. Voorbij een als de Vismarkt bekende overpleinde plek van de flauwbochtige sectie is te zien dat er bij de achtergevels van de tot de gracht reikende woningen werfkaden werden overbouwd. Wat waarschijnlijk nergens anders in ons land is te zien. De flauwbochtige centrale sectie was oorspronkelijk mogelijk de gracht langs de westrand van het Romeinse castellum Trajectum.

Clarenburg was een stadskasteel

De namen van de genoemde straten Achter en Voor Clarenburg attenderen op hun ligging bij het voormalige stadskasteel Clarenburg dat nu geregistreerd staat als het pand Achter Clarenburg 6. Alleen de kelders ervan verraden nog dat het in de 12de eeuw werd gebouwd. Bovengronds is het namelijk in 1525 en 1860 ingrijpend gereconstrueerd waardoor de architectuur ervan nu ook neogotische kenmerken toont. In de 17de eeuw was een deel van het pand een schuilkerk. Tijdens de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw dreigde het gebouw in het kader van een ingrijpend saneringsplan te worden gesloopt. Dat kon echter worden voorkomen door sympathie genererende maatschappelijke weerstand, waarbij krakers het pand gingen opknappen. In het recente verleden kreeg het gebouw een horecafunctie.

3. Na de grotendeels door achterzijden van woningen geflankeerde flauwbochtige centrale sectie leidt het geopad ons langs de vrij lange kaarsrechte zuidelijke sectie van de Oude Gracht die over het algemeen wat breder is dan de flauwbochtige centrale sectie.

Enkele honderden meters verderop bereiken we de weer enigszins bochtige zuidelijkste sectie van de Oude Gracht. Die kunnen we alleen goed leren kennen als we nu de Vollersbrug oversteken. Aan de oostzijde ligt de Twijnstraat namelijk zo ver van het grachtgedeelte, dat er behalve langs beide zijden van die straat ook huizen langs de werfkaden werden gebouwd. Aan het einde van de vrij bochtige zuidelijkste grachtsectie zien wij een overbouwd wed. De sectie is waarschijnlijk een verbouwd restant van de Kromme Rijn.

4. Om ook de oostelijke grachtenreeks van het Utrechtse stadscentrum te leren kennen lopen we nu ook even door het reliëf- en lommerrijke Zocherpark, waarin een groot deel van de verdedigingsgordel om de binnenstad in de 19de eeuw werd getransformeerd. Links van ons verbergt zich in de heuvelreeks die met de aarde van het bolwerk Manenburg werd opgeworpen een complex om een pleintje gebouwde kanonkelders.

Na enkele honderden meters bereiken we de overwegend rechte, intieme Nieuwe Gracht. Die is rustiger en smaller dan de Oude Gracht. Vrijwel overal worden de bovenlangs de grachtsectie gelegen straten gemarkeerd door de gevels van voorname stadsherenhuizen. Even voor haar uiteinde buigt de gracht iets naar rechts. Mogelijk bereikten we dan een vergraven restant van een Kromme Rijnbedding.

5. Dat is misschien ook de iets verderop met een knik naar rechts beginnende Kromme Nieuwe Gracht. Volgens sommige onderzoekers was echter alleen de noordelijke sectie van de Kromme Nieuwe Gracht oorspronkelijk een natuurlijke rivierbedding.

Duidelijk is te zien dat slechts bij het begin van de Kromme Nieuwe Gracht ruimte was voor een werfkade. En alleen langs de buitenbocht van de gracht een straat werd aangelegd. Bij de binnenbocht ressorteerde het land namelijk onder de immuniteit van Sint Pieter, waar huizen van de geestelijkheid mochten worden neergezet en over de gracht bruggen naar ingangen van die panden werden gebouwd. Die panden en bruggen zijn tegenwoordig particulier eigendom.

Aan het eind van de Kromme Nieuwe Gracht knikt het tracé van de 14de-eeuwse reeks grachten andermaal naar rechts. De wandeling kan dan worden bekort door terug te keren aan de plek waar we de verkenning van de Oude Gracht begonnen. Dat is mogelijk via de straten die hierna in de paragrafen a, b en c zijn beschreven.

a. Degenen die nu geen behoefte meer hebben ook nog langs de noordelijke secties van de beide middeleeuwse grachtenreeksen te wandelen kunnen hier linksaf slaan. De vrij smalle straat Jansdam brengt ons daarna naar een T-kruising met de wat bredere Korte Jansstraat.

b. Rechtsaf slaan biedt dan al snel de mogelijkheid links de Minrebroederstraat te gaan volgen. Zowel de Jansdam als Minrebroederstraat werden waarschijnlijk langs een verland deel van de meanderende Kromme Rijn aangelegd. Ook de Minrebroederstraat brengt ons naar een T-kruising waar rechtsaf moet worden geslagen.

c. We komen dan terecht op de langgerekte pleinachtige Ganzenmarkt. Die volgend passeren we het overdekte wed dat naar een werfkade van de Oude Gracht leidt. Het bekorte geopad laat ons de daar bochtige gracht nog weer eens van boven bekijken. Bovendien is het de bedoeling dat die daarna via de Bakkerbrug wordt overgestoken.

Voor een terugkeer naar het Centraal Station kunnen we hierna de al in paragraaf 1 beschreven route volgen, die ons via het moderne overdekte winkelcentrum Hoog Catharijne en het hart van het oude Utrechtse "openlucht-winkellandschap" naar deze plek bracht. Maar lopen wij die route nu in de tegenovergestelde richting, dus via de Bakkerstraat, Lange Elisabethstraat, Voor Clarenburg, Achter Clarenburg en Hoog Catharijne. Wat betekent dat andermaal twee keer op een T-kruising rechtsaf moet worden geslagen.

6. Wie de grachten van de Utrechtse binnenstad toch wil blijven volgen moet nu successievelijk de Drift en Plompstorengracht gaan bewandelen. Ook langs de Drift verhinderden de territoriale rechten van een immuniteit de aanleg van een weg langs beide zijden ervan. Dat was in dit geval de immuniteit van Sint Jan. Voorbij de kruising met de Voor- en Wittevrouwenstraat was het wel mogelijk beide zijden van de Plompstorengracht te flankeren met een ontsluitingsweg. We volgen die aan de westelijke linkerkant, waar een bij een hek eindigend zijgangetje ons een beperkt uitzicht gunt op een lommerrijke binnentuin.

7. Aan het eind van de Plompstorengracht gaan we links de Van Asch van Wijckkade volgen. Een deel ervan flankert een deel van de stadsbuitengracht dat mogelijk een verbouwd deel van de Boven Vecht is. Tijdens of na de aanleg van het Zocherpark werd bij de Van Asch van Wijckkade het Begijnenbolwerk bebouwd en de stadsbuitengracht slechts aan beide zijden geflankeerd door een bomerrij. Ook langs de kade werden trouwens woningen gebouwd.

8. De kade brengt ons terug naar de Oude Gracht waarvan we nu dan nog de gegraven noordelijkste sectie te zien krijgen. We gaan er links de bochtige centrale sectie weer opzoeken waar onze kennismaking van de gracht begon. Daarbij passeren we na een blik te hebben geslagen op de Zandbrug successievelijk de Jacobibrug verbrede Viebrug en bij het nog kasteelachtige gebouw Oudaen de Jansbrug.

9. In het zicht van de bocht slaan we bij de Bakkerbrug rechtsaf om voor de terugkeer naar het Centraal Station andermaal de in paragraaf 1 beschreven route te volgen maar dat nu in de tegenovergestelde richting te doen.

Toelichting

Deze brochure attendeert op de unieke kenmerken van de middeleeuwse Utrechtse stadskern. In vroeghistorische tijd werd namelijk nergens anders grootschalig op dezelfde wijze omgegaan met de mogelijkheden die verzandende grote meanders van een riviervlakte de handel, scheepvaart, andere economische activiteiten en de bewoonbaarheid nog boden.

Zowel de vorming van grote meanders als hun uiteindelijke verzanding belemmerden uiteraard een doelmatige scheepvaart. Waarom grote delen van de rivierbeddingen gefaseerd werden vervangen door kaarsrechte grachten. Waarvan de oude stad Utrecht en zijn omgeving ons duidelijke voorbeelden tonen.

De binnenstad van Utrecht is echter vooral interessant door de unieke wijze waarop er met de omgeving van de behouden rivierbeddingen en grachten werd omgegaan. Essentieel waren daarbij onder meer het via een afdamming en versluizing stabiliseren van het waterpeil op een vrij laag niveau en het aldus bovendien belemmeren van de al een groot probleem gebleken verzanding.

Belangrijk waren uiteraard ook de lokale aanwezigheid van natuurlijke oeverwallen en het buitenlangs de grachten ophogen van hun omgeving met uitgegraven grond. Al deze omstandigheden en activiteiten boden de mogelijkheid nadien geleidelijk een situatie te creëren die tegenwoordig toeristisch recreatief zelfs van internationale betekenis wordt geacht.

Het westelijk deel van het stadscentrum wordt overlans gesneden door de ongeveer twee kilometer lange, hier en daar bochtige Oude Gracht. De aanleg ervan werd pas goed mogelijk nadat de Kromme Rijn in 1122 aan de oostkant van Wijk bij Duurstede was afgedamd doordat toen niet meer zo hoefde te worden gevreesd voor hoge rivierwaterstanden.

Vanwege uiterlijke verschillen van de diepliggende gracht en haar naaste omgeving werden er vijf secties met een eigen karakter onderscheiden. Waaraan afzonderlijke paragrafen zijn gewijd. De Oude Gracht kan via maar liefst 16 openbare bruggen worden gepasseerd. Daarvan zijn de meeste eeuwenoude stenen boogbruggen, waarvan tien vrij lange twee overspanningen tellen.

Tegen het eind van de 14de-eeuwse dertiger jaren werd ook het oostelijk deel van het door de stadsbuitengracht omsloten gebied ongeveer in de lengterichting voorzien van een gracht. Net als in het westelijk deel van de binnenstad kunnen daarbij vijf secties met een min of meer eigen karakter worden onderscheiden. Van zuid naar noord zijn dat de Nieuwe Gracht, twee secties van de Kromme Nieuwe Gracht, de Drift en Plompetorengracht.

Met het graven van de oostelijke grachtenreeks werd primair en vooral beoogd het gebied zodanig te ontwateren dat het geschikt zou worden voor bebouwing. Handelsactiviteiten bleven er dan ook van betrekkelijk weinig betekenis, waardoor de grachtenreeks niet zo breed behoefde te worden als de oudere in het westelijk deel van de binnenstad. De elf openbare stenen boogbruggen over de grachtenreeks tellen dan ook allemaal slechts een overspanning.

Terwijl de Oude Gracht overal aan beide zijden door een straat werd geparalleliseerd zouden de Kromme Nieuwe Gracht en Drift slechts aan een kant gezelschap gaan genieten van een er langs gelegde straat. Dat hield verband met de bestuurlijke territoriale rechten van aangrenzende kerkelijke immuniteiten. De grachten raakten er begrensd door de gevels van als claustraal bekende voormalige panden van de geestelijkheid, waarvan 25 ingangen bereikbaar zijn via particuliere (boog)bruggen.

Niet overal werd duidelijk waar de Kromme Rijn en Vecht vroeger door de Utrechtse binnenstad stroomden.

Alle rechten met betrekking tot de tekst en het kaartmateriaal uit deze uitgave berusten bij stichting Telluris. Persoonlijk gebruik van de uitgave is toegestaan maar niet voor zakelijke en commerciële doeleinden tenzij dit schriftelijk met de rechthebbende(n) is overeen gekomen. Voor de foto's is de rechthebbende Stichting Geopark Heuvelrug i.o. of haar rechtsopvolger.